

# Konsekvenser av vannkraftutbygging for friluftsliv og reiseliv. Ulike metoder for konsekvensvurdering<sup>1)</sup>

Av Jon Teigland

Jon Teigland er cand.mag. fra Universitetet i Oslo 1968 med fagkrets sosiologi og sosialøkonomi. Han har siden det arbeidet med friluftslivsspørsmål ved Statistisk sentralbyrå og Oppland distrikthøgskole. Fra 1986 er han ansatt som prosjektleder ved Friluftsliv, Reiseliv og Vassdragsprosjektet under NTNUs MVA-program.

Inngrep i naturen, enten det er ved vannkraftutbygging eller andre tiltak, vil vanligvis få konsekvenser for friluftslivsutøvere og tilreisende turister. I prinsippet kan friluftslivsutøverne og turistene reagere på flere ulike måter. Figur 1 gir en oversikt over de viktigste hovedformene. (Se vedlegg).

## Geografisk omfordeling.

En hovedtype av effekt kan være at tidligere brukere av naturområdet, etter et inngrep bruker andre naturområder istedet som en reaksjon på de nye forholdene i området. Denne form for geografisk omfordeling blir i engelsk faglitteratur omtalt som «displaced demand». Enkelte studier av friluftslivadferd generelt viser at slike omfordelingseffekter kan være vesentlige ved naturinngrep, men ingen undersøkelser er til nå foretatt for å vurdere om vassdragsutbygging har slike konsekvenser.

I amerikansk naturforvaltningskretser ser en imidlertid på denne omfordelingseffek-

ten som et virkemiddel ved naturinngrep. For å redusere antallet av eventuelt misnøyd brukere kan en gå aktivt ut og informere brukerne om alternative naturområder. Slike aktive informasjons-«kampanjer» er i tilfelle forsøk på å øke «omfordelingseffekten» som et virkemiddel for å redusere «misnøye» etter naturinngrep.

## Substitusjoner.

En annen effekt av naturinngrep i et område kan være at tidligere brukere av området fortsetter å komme, men skifter over fra en type friluftslivsaktivitet til en annen. Denne effekten kan benevnes som substitusjon.

Ingen undersøkelser er foretatt av eventuelle substitusjonseffekter i tilknytning til vannkraftutbygging. Noen få undersøkelser fra nord-amerika belyser substitusjon mellom friluftslivsaktiviteter generelt p.g.a. naturinngrep. De påviste effektene var små, og kan vel tolkes som at folks interesse for ulike aktiviteter skifter i liten grad om et naturområde endrer karakter. De søker heller til andre områder hvor de

<sup>1)</sup> Dette er et kortfattet sammendrag av en litteraturstudie av vassdragsregulerings virkning på friluftsliv og rekreasjon, publisert av MVU-programmet. MVU-rapport nr. A-4, Oslo 1986 «Vassdragsregulerings virkning på friluftsliv og rekreasjon».

kan utføre aktivitetene som de har interesse for. Eventuell misnøye med inngrep fører m.a.o. i liten grad til overgang fra en aktivitet til en annen.

### Endret opplevelseskvalitet.

Inngrep i naturområder betyr imidlertid ikke at tidligere brukere nødvendigvis reagerer med å søke andre områder. De kan komme i like stor grad som før, men opplever at området har endret kvalitet opplevelsesmessig, både i positiv og negativ forstand. Nord-amerikansk forskning og forvaltning har de siste 15 årene vært mye opptatt av slike psykologiske reaksjoner. «*Users satisfaction*» har vært et sentralt begrep. Begrepet har imidlertid vist seg å være et mangtydig og vanskelig målbar begrep. Ikke minst p.g.a. at så mange andre forhold enn naturmiljøet og eventuelle inngrep i det, vil påvirke hvor tilfredse brukerne er med sine besøk i et område.

Forskningsinnsatsen på dette feltet har imidlertid understreket hvor ulikt mange brukergrupper vurderer kvalitetene i samme naturområde. Og hvor vanskelig det er å tilfredsstille ulike brukere i samme område.

De siste 10 årene har nord-amerikansk tenkning omkring opplevelseskvaliteter derfor fulgt to andre utviklingslinjer.

For det første har en bevisst satset på å bevare eller utvikle et *manifold* av ulike opplevelseskvaliteter. Slik at en ved naturinngrep kan vurdere om inngrepet reduserer vesentlig eller helt mulighetene til å oppleve et slikt manifold. Hvis f.eks. et naturinngrep tar den siste muligheten for bestemte opplevelser eller vesentlig reduserer tilgangen til slike kvaliteter i en region, vil en ikke nå målsettingen om et manifold (spektrum) av rekreasjonsmulig-

heter. Denne tankegangen blir benevnt som «*Recreation opportunity spectrum*» i amerikansk planleggings-systematikk.

Den andre måten å tenke på, som problemene med å klargjøre «opplevelsestilfredshet» har utløst, kan skisseres slik: Hvis en ikke kan måle og sette opp kriterier for hvor tilfredse friluftsutøvere og tilreisende turister er med ulike naturmiljø, er det kanskje mulig å fastslå hvilken nedre grense for naturinngrep en vil akseptere. Disse grensene kan fastsettes «politisk» av en forvaltningsenhet og beskriver hvilke inngrep eller endringer i naturområdet en skal holde seg innenfor. Denne «*least acceptable change*» — tankegangen vil tilsvare at beslutningsfattere f.eks. ved vannkraftutbyggingstiltak fastsetter *minstekrav* om endringer; f.eks. om minstevannføring, stenging av veier mm.

### Latent etterspørsel.

Inngrep i naturen kan også åpne et område for nye brukere, enten ved at området blir tilgjengelig ved f.eks. veier, og ved økt kjennskap til området p.g.a. omtale i massemedia i forbindelse med inngrepet i naturen. Eller fordi at inngrepet i seg selv gjør området mer attraktivt for brukergrupper som tidligere ikke var interessert i å besøke området.

I den grad inngrep i naturen medfører at ulike hindringer for bruken blir borte, vil en av effektene av inngrepet være at det utløser en latent etterspørsel etter å oppleve området.

Det er ikke foretatt noen undersøkelser av eventuelle latente etterspørsels-effekter i forbindelse med vannkraftutbygging. Men trolig vil slike effekter være mest sannsynlige hvor lokalbefolkningen har liten, om noen tilgang til naturområder. I Norge

vil vel dette spesielt gjelde på Vestlandet i fjordområder der.

### Før- og etterstudier.

Det er ikke foretatt noen studier av friluftslivs- og reiselivsforholdene før og etter vannkraftutbygging. Og metodisk sett er det den eneste måten å sikre grundig innsikt i hvilke effekter vannkraftutbygging gir. Men slike før- og etterstudier har også klare metodiske problemer. Det viktigste metodiske problemet ved målinger av de ulike effektene av naturinngrep ligger i at slike inngrep *foregår over en lengre periode*. Og at i løpet av en slik lengre tidsperiode er det også andre viktige forhold som endrer seg. Mens vannkraftutbygging først og fremst direkte påvirker «tilbudsforholdene» i form av endret attraktivitet, tilgjengelighet mm., vil andre forhold i samfunnet endre «etterspørselsforholdene» ved at innbyggerne f.eks. får høyere inntekter, lengre fritid og større mobilitet p.g.a. flere biler, bedre veier mm.

Friluftslivet og reiselivet inngår m.a.o. i et system som består av tre geografiske områder; områder hvor friluftslivsutøverne bor og området hvor friluftslivet foregår, samt det området utøverne eventuelt reiser igjennom mellom bosteds- og friluftslivsområdet. Vannkraftutbyggingen påvirker forholdene i friluftsområdet. Andre forhold påvirker situasjonen blant etterspørerne. Dette kan framstilles skissemessig som i figur 2. (Se vedlegg).

For å sikre at en identifiserer effektene av vannkraftutbygging riktig, må en i tilknytning til før og/eller etterutbygging foreta undersøkelser av etterspørselsforholdene. I Norge kan det lettest gjøres ved å knytte vannkraftundersøkelser i tid til de generelle ferie- og fritidsundersøkelsene Statistisk Sentralbyrå foretar.

### Naturområders verdi.

Det er problematisk å fastslå entydig hva som skal menes med et vassdragsområdes verdi sett ut fra friluftslivs- og reiselivsperspektiv.

Et perspektiv kan være å se på vassdrag som en ressurs, en opplevelsesmulighet, som enten er tatt i bruk eller ligger «på lager» tilgjengelig for framtidig bruk. Vassdragets verdi har derved form av at det «ligger der» til framtidig bruk (*eksistensverdi*) og for dagens bruk (*bruksverdi*). I hvilken grad et vassdrag er en opplevelsesressurs i dag avhenger av hva slags friluftslivs- eller reiselivsaktivitet som skal foregå i området, og hvilken opplevelser den besøkende ønsker å oppleve der. Aktivitetene har ulike krav til *egnethet* og ulike brukergrupper har ulike krav til *opplevelser*.

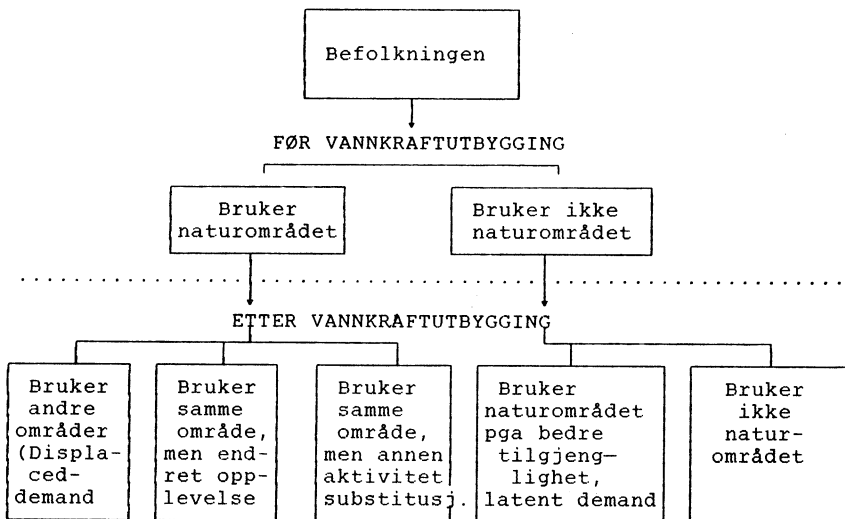
I hvilken grad et vassdrag er en opplevelsesressurs også i framtiden avhenger av framtidens teknologi. Ny teknikk og nytt utstyr kan gi nye aktivitetsformer som er ukjent i dag, på lik linje med at ny teknikk i 1970-årene har bragt fram nye bruksmåter av vassdrag; fra brettseiling på innsjøer til gummiflåter og vannjetbåter i stryk og hengeglidere i lufta.

For å sikrere vurdere dagens ressurs-situasjon mangler vi imidlertid et gjennomarbeidet system for å klassifisere arealer etter ulike opplevelsestyper. Dette gjør det vanskeligere også å måle i hvilken grad ressursene i dag er knappe. Det gjør det dessuten vanskelig å dokumentere hvordan etterspørselen (forbruket) av de ulike ressursene er og utvikler seg. (Et problem i forbindelse med måling av «ressursbruken» er dessuten at bruken påvirkes av tilfeldige faktorer, som f.eks. været. En er derfor nødt til å registrere bruken flere år i samme område for å beregne «normal-års-bruken»).

Framskrivninger eller prognoser på friluftsliv- og reiselivssektoren — til bruk ved vurderinger av framtidens arealbehov — har derfor klare faglige svakheter. Svakheteene ligger dels i manglende forståelse

av generelle prosesser i ferie- og fritidssystemet, og dels i manglende data om utviklingen av etterspørselen etter friluftsliv og reiseliv og de naturressurser disse aktivitetene er knyttet til.

Figur 1 : Hovedtypene av effekter som vannkraftutbygging kan få for friluftsliv og rekreasjon:



Figur 2: Faktorer som påvirker forbrukernes adferd i friluftslivssystemet.

